

UNESCONING O'ZBEKISTONDAGI MEROS OB'EKTLARINI RO'YXATGA OLI SHDAGI FAOLIIYATI

Nurullayeva Farangizxon

ShDPI Ijtimoiy fanlar fakulteti

tarix yo'nalishi 1-22-guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada UNESCONing O'zbekistondagi meros ob'ektlarini ro'yxatga olishdagi faoliyati tahlil qilinadi. Xususan, Butunjahon merosi konvensiyasi doirasida mamlakat hududidagi madaniy va tabiiy meros obyektlarining ro'yxatga olinishi, ularni baholash mezonlari hamda "umumjahon ahamiyati" konsepsiyasi yoritilgan. Maqolada Ichan Kala, Historic Centre of Bukhara, Samarkand – Crossroads of Cultures kabi obyektlarning xalqaro darajada e'tirof etilishi misolida UNESCONing amaliy faoliyati ko'rsatib beriladi. Shuningdek, maqolada meros obyektlarini ro'yxatga olishning turizmni rivojlantirish, madaniy boyliklarni saqlash va milliy identitetni mustahkamlashdagi ahamiyati ochib berilgan. Tadqiqot natijalari UNESCO bilan hamkorlik O'zbekistonning xalqaro nufuzini oshirishda muhim omil ekanligini ko'rsatadi.

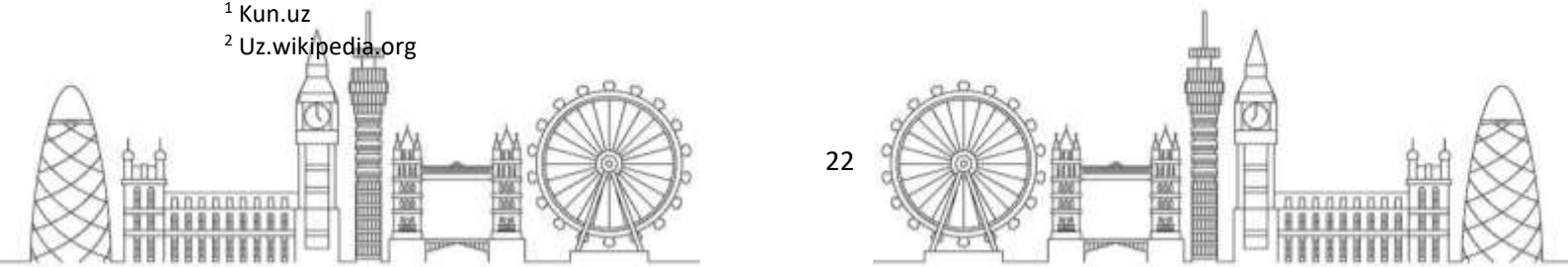
Kalit so'zlar: UNESCO, Butunjahon merosi, Butunjahon merosi konvensiyasi, madaniy meros, tabiiy meros, umumjahon ahamiyati, turizm, merosni muhofaza qilish, Ichan Kala, Samarkand – Crossroads of Cultures, Historic Centre of Bukhara, O'zbekiston, Ipak yo'li, tarixiy obidalar, ekologik muhofaza.

O'zbekiston BMT qoshidagi ta'lim, fan va madaniyat masalalari bo'yicha xalqaro tashkilotga (YuNeSKO) 1993 yili qo'shildi. Ayni paytda YuNeSKO ro'yxatiga O'zbekistondan 4 me'moriy majmua va nomoddiy madaniy merosning 5 obekti kiritilgan. Me'moriy majmualar Xiva, Buxoro, Samarqand va Shahrisabzning tarixiy markazlaridan iborat. 5ta nomoddiy madaniyat obekti esa Navro'z, katta ashula, askiya va hokazolardan iborat. Shuningdek, yana 30 obekt ushbu ro'yxatga kiritilish bosqichida turibdi. Ta'kidlanishicha, ro'yxatga kirish uchun asosiy da'vogarlar dorbozlik va iqat tikish metodikasidir¹.

UNESCONing O'zbekistondagi Butunjahon merosi ro'yxati asosiy ro'yxatda beshta obyekt (2017-yil uchun) o'z ichiga oladi, bu esa jami ro'yxatni 0,4%ni tashkil etadi (2019-yil uchun 1121). Madaniy mezon bo'yicha to'rtta obyekt, tabiiy obyektlar bo'yicha bitta obyekt kiritilgan. Shuningdek, 2021-yil holatiga ko'ra, 32 ta obyekt dastlabki ro'yxatga kiritilgan². UNESCO O'zbekistondagi meros ob'ektlarini ro'yxatga olishda muhim rol o'ynaydi. O'zbekiston 1993-yilda UNESCOga a'zo bo'lib, Butunjahon merosi konvensiyasini ratifikatsiya qilganidan so'ng, mamlakat hududidagi tarixiy va tabiiy obidalar xalqaro miqyosda tan olinishi imkoniyati paydo bo'ldi. UNESCONing asosiy

¹ Kun.uz

² Uz.wikipedia.org

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

vazifasi insoniyat uchun alohida ahamiyatga ega bo'lgan obyektlarni aniqlash, ularni himoya qilish va davlatlarga ilmiy hamda moliyaviy yordam ko'rsatishdan iborat. Mamlakat hududidagi meros obyektlari avvalo nomzodlar ro'yxatiga (Tentative List) kiritiladi, so'ng mustaqil ekspertlar tomonidan baholanadi. Madaniy obyektlar bo'yicha ekspert ishini ICOMOS, tabiiy obyektlar bo'yicha esa IUCN amalga oshiradi. Yakuniy qaror Butunjahon merosi qo'mitasi tomonidan qabul qilinadi. Hozirda O'zbekistonda Ichan Kala, Historic Centre of Bukhara, Samarkand – Crossroads of Cultures, Shahrisabz Historic Centre kabi madaniy meros obyektlari, shuningdek Western Tien-Shan va Turan Cold Winter Deserts kabi tabiiy obyektlar ro'yxatga olingan. Bu obyektlar Buyuk Ipak yo'li madaniyati, o'rta asr islom me'morchiligi va noyob tabiatni aks ettiradi. Har bir obyekt UNESCOning 10 ta mezonidan biri yoki bir nechta mezon asosida baholanadi. Madaniy mezonlar tarixiy, me'moriy va sivilizatsiyaga oid qiymatni, tabiiy mezonlar esa ekologik jarayonlar, tabiiy go'zallik va biologik xilma-xillikni inobatga oladi. Bundan tashqari, obyektlar autentiklik va integritet talablariga javob berishi shart. UNESCO ro'yxatiga kiritilgan obyektlarning ahamiyati katta: ular global darajada tan olinadi, turizm rivojlanadi, madaniy merosni saqlash va restavratsiya loyihalari amalga oshiriladi, shuningdek, milliy identitet mustahkamlanadi. Shu bilan birga, urbanizatsiya va turizm bosimi kabi muammolar mavjud bo'lib, ular tarixiy muhit va tabiiy hududlarga ta'sir qilishi mumkin. UNESCO tomonidan amalga oshiriladigan ilmiy hamkorlik va restavratsiya loyihalari esa bu muammolarni yumshatishga yordam beradi. Barqaror rivojlanish tamoyili asosida merosni saqlash iqtisodiy rivojlanish, turizm va ekologik muvozanatni uyg'unlashtiradi. Xalqaro hamkorlik va ilmiy tadqiqotlar O'zbekistonning meros obyektlarini butun dunyoga tanitish va ularni kelajak avlod uchun saqlashda muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbekistonning meros obyektlarini UNESCO ro'yxatiga kiritish jarayonida ilmiy tadqiqotlar, arxeologik ekspeditsiyalar va tarixiy hujjatlar asosida obyektlarning ahamiyati baholanadi. Masalan, Ichan Kalaning qadimiy shahar devorlari, minoralari va savdo karvon yo'llari O'rta Osiyodagi urbanizatsiya tarixining noyob namunasi sifatida o'rganilgan. Buxoro va Samarqanddagi madaniy obidalar nafaqat me'moriy jihatdan, balki diniy va madaniy faoliyat markazi sifatida ham tahlil qilinadi. Shahrisabz tarixiy markazi esa Amir Temur davrining siyosiy va madaniy markazi sifatida tan olinadi va uning me'moriy obidalari ham UNESCO mezonlariga mosligi ilmiy tadqiqotlar orqali tasdiqlangan. Tabiiy meros obyektlari, masalan, G'arbiy Tyanshan va Turan cho'llari ekologik xilma-xilligi, endemik o'simlik va hayvon turlari bilan qadrlanadi. Bu hududlarda ekologik monitoring va biologik tadqiqotlar olib boriladi, ular nafaqat UNESCO mezonlariga javob beradi, balki xalqaro biologik muhofaza standartlariga ham mos keladi. Turizm rivoji bilan bog'liq tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, Samarqand va Buxorodagi yillik turist oqimi mahalliy iqtisodiyotga sezilarli daromad keltiradi, biroq bu obyektlarning tabiiy va madaniy holatiga ta'sir qilishi mumkinligi ham aniqlangan. O'zbekiston UNESCO bilan hamkorlikda restavratsiya va konservatsiya loyihalarini amalga oshirmoqda. Masalan, Ichan Kalaning devorlari va minoralari, Shahrisabzdagi

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

tarixiy obidalar, shuningdek Samarqanddagi Registon kompleksi restavratsiya qilinmoqda. Ushbu loyihalar xalqaro ekspertlar tomonidan nazorat qilinadi, ularning maqsadi obyektlarning autensikligini saqlash va ularni kelajak avlodga yetkazishdir. Kelajakda O‘zbekistonning meros siyosatida yangi imkoniyatlar mavjud: mavjud nomzod obyektlarni Butunjahon merosi ro‘yxatiga kiritish, Ipak yo‘lining boshqa segmentlarini xalqaro e’tirofqa loyiq qilish va tabiiy hududlarda ekologik barqarorlikni ta’minlash. Shu bilan birga, xalqaro hamkorlikni kuchaytirish, ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish va barqaror turizmni rag‘batlantirish mamlakat merosini saqlash strategiyasining asosiy yo‘nalishlari sifatida e’tiborga olinadi.

O‘zbekiston Vazirlar Mahkamasining 4-oktabrdagi qaroriga asosan Ko‘chmas moddiy madaniy meros obyektlarning milliy ro‘yxati tasdiqlandi. Bu haqda “Gazeta.uz” xabar bermoqda. Ro‘yxatdan 8208 ta ko‘chmas moddiy madaniy meros obyekti joy olgan. Ulardan 4748 tasi — arxeologik yodgorliklar, 2250 tasi — arxitektura yodgorliklari, 678 tasi — monumental san’at yodgorliklari va 532 tasi — diqqatga sazovor joylar. Ko‘chmas moddiy madaniy meros obyektlarining katta qismi Samarqand (1607 ta), Qashqadaryo (1468 ta), Buxoro (829 ta), Toshkent (828 ta) viloyatlarida ro‘yxatga olingan. Eng kam obyekt Sirdaryo viloyatida qayd etilgan bo‘lib, ularning soni 78 tani tashkil qiladi. Toshkent shahrida 354 ta obyekt mavjud bo‘lib, ularning orasidan nafaqat X—XIX asrlarda qurilganlar, balki XX — XXI asrga taalluqli binolar ham o‘rin olgan. Shu jumladan, “Chorsu” bozori, Botkina qabristonidagi memorial yodgorliklar, taniqli shaxslarning yodgorliklari, shuningdek, 2017—2018-yillarda barpo qilingan “Suzuk ota” kompleksi. Qarorga ko‘ra, madaniyat vaziriga zaruriyat tug‘ilganda, obyektning nomiga, davriga va manziliga aniqlik kiritish huquqi berildi. Bundan tashqari, asosli zarurat mavjud bo‘lganda, Madaniyat vaziriligi milliy ro‘yxatga o‘zgartirish kiritish yoki uni to‘ldirish haqida taklif kiritadi. Milliy ro‘yxatga kiritilgan obyektlarga tarixiy, badiiy yoki boshqa madaniy ahamiyati sababli garov yoki ipoteka qo‘llanilishi mumkin emas. Shaxsiy mulk hisoblanadigan ko‘chmas moddiy madaniy meros obyektlari bundan mustasno³.

O‘zbekistonning boy tarixiy va madaniy merosi jahon miqyosida tan olingan va UNESCO Butunjahon merosi ro‘yxatiga kiritilgan. Hozirgi kunda mamlakatda 7 ta ob’ekt ro‘yxatga olingan bo‘lib, ular asosan qadimiy shaharlar va tabiiy hududlardan iborat.

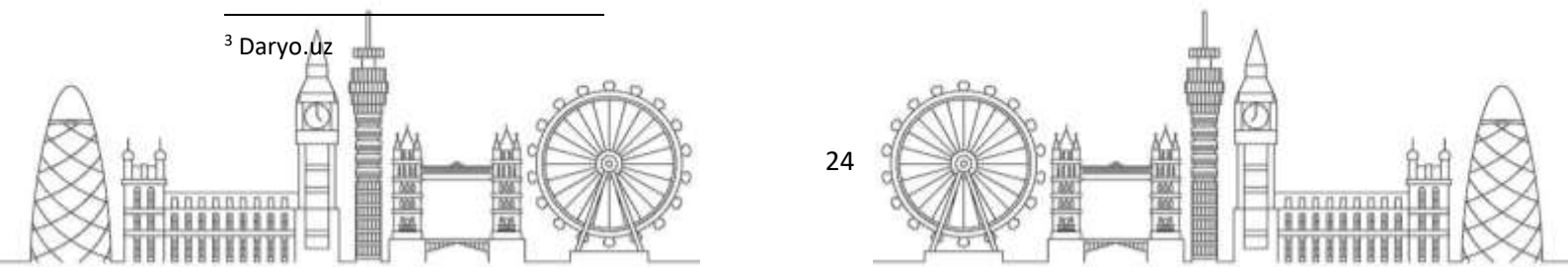
1. **Ichan Kala (Xiva, 1990-yil)**

- O‘rta Osiyodagi eng yaxshi saqlanib qolgan tarixiy shahar majmualaridan biri.
- Shahar devorlari, minoralar, madrasa va masjidlari bilan mashhur.
- UNESCO mezonlari: madaniy mezonlar (iii), (iv), (v) – o‘rta asr shaharsozligi va yashash an’analari guvohi.

2. **Historic Centre of Bukhara (Buxoro, 1993-yil)**

- Islom madaniyati va o‘rta asr me’morchiligining muhim markazi.
- Masjidlari, madrasa va karvon saroylari bilan tanilgan.

³ Daryo.uz

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

o UNESCO mezonlari: (i), (iii), (iv) – tarixiy sivilizatsiya guvohi va me'moriy namunalar.

3. **Samarkand – Crossroads of Cultures (Samarqand, 2001-yil)**

- o Turli sivilizatsiyalar chorrahasi, Amir Temur davrining madaniy markazi.
- o Registon majmuasi, Gur-Emir maqbarasi, madrasalar bilan mashhur.
- o UNESCO mezonlari: (i), (iii), (iv), (vi) – me'moriy va madaniy ahamiyat.

4. **Shahrisabz Historic Centre (Shahrisabz, 2000-yil)**

- o Amir Temur tug'ilgan shahar, tarixiy majmualar va qal'alar bilan mashhur.
- o UNESCO mezonlari: (ii), (iii), (iv) – tarixiy va madaniy aloqalar.

5. **Silk Roads: Zarafshan-Karakum Corridor (2023-yil)**

o Buyuk Ipak yo'lining bir qismi bo'lib, qadimiy karvon yo'llari, savdo shaharlarini o'z ichiga oladi.

o UNESCO mezonlari: madaniy mezonlar (ii), (iii) – sivilizatsiyalararo almashinuv va savdo tarixi.

6. **Western Tien-Shan (2016-yil)**

- o Tog' hududi, biologik xilma-xillik va endemik turlarga boy.
- o UNESCO mezonlari: tabiiy mezonlar (x) – biologik xilma-xillikni saqlash.

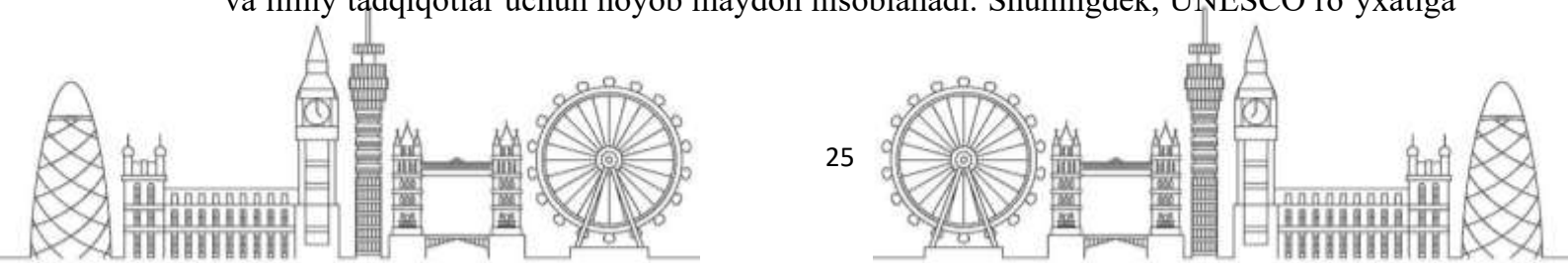
7. **Turan Cold Winter Deserts (2023-yil)**

- o Noyob cho'l landshaftlari va ekologik muhim hududlar.
- o UNESCO mezonlari: tabiiy mezonlar (vii), (ix), (x) – tabiiy go'zallik va ekotizimlar.

Bu obidalar O'zbekistonning tarixiy, madaniy va tabiiy boyliklarini global darajada tanitadi, turizmni rivojlantiradi, madaniy merosni saqlash va ilmiy tadqiqotlarni rag'batlantiradi.

Har bir obyekt o'zining noyoblighi bilan jahon miqyosida e'tirof etilgan va UNESCOning "Outstanding Universal Value" mezoniga javob beradi. O'zbekistonning UNESCO ro'yxatidagi ob'ektlari nafaqat tarixiy va madaniy ahamiyatga ega, balki ularning o'ziga xosligi ularning shaharsozlik, me'morchilik va savdo-sotiq tizimlari bilan bog'liq. Masalan, Ichan Kala ichki ko'chalarining tarmog'i va karvon yo'llarining joylashuvi qadimiy savdo va mudofaa strategiyalarini aks ettiradi. Buxorodagi Lyabi-Hauz majmuasi shahar va suv tizimlarining uyg'unligini ko'rsatadi. Samarqanddagi Registon maydoni esa nafaqat diniy va madaniy markaz, balki ilm-fan va savdo faoliyati uchun uchrashuv maydoni sifatida ishlatilgan.

Shahrisabzdagi Dorut-Tilavat majmuasi va boshqa Amir Temur davri obidalari arxitektura va shaharsozlikning o'ziga xos uslublarini namoyon qiladi, jumladan devor bezaklari va minoralarning noyob geometrik naqshlari. Zarafshon-Karakum koridoridagi karvon yo'llari esa O'rta Osiyoda savdo va madaniy aloqalarni rivojlantirishdagi roli bilan qiziqarli. Tabiiy obidalar jihatidan, G'arbiy Tyanshandagi tog' tizimlarida endemik qush turlari va noyob o'simliklar uchraydi. Turan cho'llari esa ekstremal iqlim sharoitida yashovchi o'simlik va hayvon turlarini o'z ichiga oladi, bu hududlar ekologik monitoring va ilmiy tadqiqotlar uchun noyob maydon hisoblanadi. Shuningdek, UNESCO ro'yxatiga

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

kirgan obyektlar bilan bog‘liq hududlarda mahalliy jamoalarning ishtiroki ham muhim hisoblanadi: ular turizm xizmatlarini rivojlantiradi, restavratsiya ishlarida qatnashadi va merosni saqlash bo‘yicha xalqaro standartlarga rioya qilishni ta‘minlaydi. Bu esa obidalarni nafaqat saqlash, balki barqaror rivojlantirishga ham hissa qo‘shadi.

Xulosa

O‘zbekistonning UNESCO Butunjahon merosi ro‘yxatiga kiritilgan ob‘ektlari mamlakatning tarixiy, madaniy va tabiiy boyliklarini global darajada tanitadi. Ushbu obidalar nafaqat o‘rta asr shaharsozligi va me‘morchilikning noyob namunalarini, balki Buyuk Ipak yo‘li savdo va madaniy almashinuvining guvohlik qiluvchi yodgorliklarini ham o‘z ichiga oladi. Tabiiy meros obyektlari ekologik xilma-xillik, endemik turlar va noyob landshaftlar bilan ahamiyatli bo‘lib, ilmiy tadqiqot va ekologik monitoring uchun muhim maydon hisoblanadi. UNESCO ro‘yxatiga kiritish jarayoni obidalarni xalqaro miqyosda himoya qilishni ta‘minlab, restavratsiya, barqaror turizm va mahalliy jamoalarning faol ishtirokini rag‘batlantiradi. Shu bilan birga, bu jarayon O‘zbekistonning milliy identitetini mustahkamlash, turizm va iqtisodiy rivojlanishga hissa qo‘shish, hamda merosni kelajak avlodlarga yetkazish imkonini yaratadi. Natijada, UNESCO bilan hamkorlik mamlakatning madaniy va tabiiy merosini saqlashda muhim strategik vosita sifatida ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1.Kun.uz
- 2.Uz.wikipedia.org
- 3.Daryo.uz

